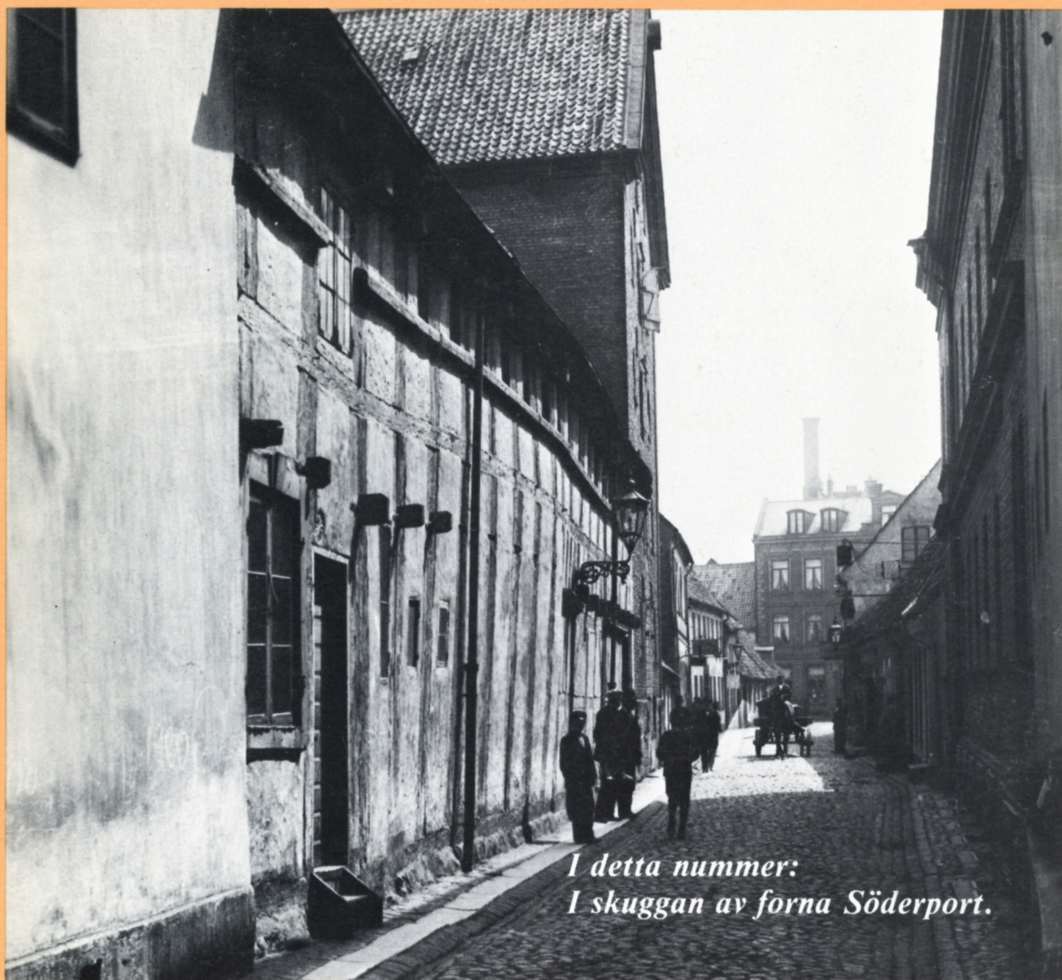
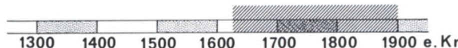
Malmöya

VÅREN 1982 GLIMTAR UR HISTORIEN NR 2

I detta nummer:
I skuggan av forna Söderport.

På och kring Gustav Adolfs torg

Under slutet av 1500-talet påbörjades i Malmö ett gigantiskt befästningsarbete, ett förspel till det för staden mycket krigiska sekel som skulle komma. Söderport var vid denna tid beläget i Södergatans mynning ut mot våra dagars Gustav Adolfs torg. På den äldsta kända malmöbilden, Braun & Hogenbergs 1580-tals stick, avbildas Söderport vid en tidpunkt strax innan de nya befästningsverken uppfördes. Av bilden att döma har det utanför själva porttornet funnits ytterligare ett genomfartstorn samt mellan tornen troligtvis en träbro. Kopparsticket antyder således en s. k. zwingeranläggning, ett under senmedeltiden vanligt sätt att genom framförliggande försvarsanordning och betäckt väg förstärka ett portförsvar.

Under 1590-talet påbörjades så den nya befästningens uppförande runt Söderport. Runt porttornet anlades en utskjutande bastion eller s. k. "rundel". Grundstenarna till denna hämtades från i marken befintliga murar på Stortorget samt ute på Rådmansvången, intill nuvarande Triangeln. År 1594 önskade de danska riksråden att arbetet med bastionen runt Söderport snarast skulle "forethagis och giöres ferdig", en önskan som uppenbart förklingade ohörd. År 1610 avreste nämligen en delegation från Malmö till Halmstad för att i den halländska staden studera lämpliga portkonstruktioner. Först ett år senare kunde två stentavlor med kungens och drottningens vapen inmuras över portvalvet i Malmös nya Söderport.

Efter det svenska övertagandet växte snart planer fram på att förstärka stadens försvar åt landsidan. Enorma

Söderport på 1580-talet. Detalj av kopparstick från samma tid.

markarbeten igångsattes och stadsbebyggelsen kom att döljas från det omgivande landskapet genom höga skyddsvallar. Inga kostnader ansågs tydligen för stora för att befästa denna viktiga gränsstad. Söderport flyttades nu längre västerut för att porten härigenom skulle kunna förstärka den relativt svaga försvarslinjen mellan det gamla portläget och slottet. Strax innan Malmös belägring och stormning år 1677 stod merparten av befästningarna invid den nya södra infarten färdiga.

Det är vid denna tid som Per Weijersgatan erhåller sitt alltjämt bevarade gatunamn. I en större borgaregård söder om gatan strax norr om stadsvallen bodde nämligen den förmögne köpmannen Peder Weijer. År 1681 blev han taxerad som den fjärde rikaste i staden. Redan året 1662 möter vi Peder, då som utvald att ingå i den lantdag, som den av svenska regeringen utsedda specialkommissionen sammankallat i Malmö. Här bestämdes bl. a att skåningarna en tid skulle få behålla sina gamla lagar till dess "de svenske lagen bättre känna och begripa kunna".

Vid Söderports flyttande till området vid Engelbrektsgatans nuvarande mynning i Gustav Adolfs torg må vi ana sura miner, åtminstone bland de borgare som, bosatta utmed Södergatan, såg ett utmärkt handelsläge försvinna ur sina händer. Ett urgammalt handelsstråk slumrade in i en drygt sekellång törnrosasömn medan ett nytt såg dagens ljus utmed Engelbrektsgatans södra delar. Här såg man sig snart föranledd att utvidga den passage mellan det nya porttornet och Engelbrektsgatan, som upptagits genom befintlig

kvartersmark då porten anlagts. Passagen erhöll formen av en utdragen trekant, vilken i folkmun gick under benämningen "Hyllietorget". Under början av 1700-talet tjänade "Hyllietorget" som uppmarschplats för den militära vakten vid Söderport. Soldattramp och militära svordomar ekade under decen-

nier mot de omgivande korsvirkeshusens väggar.

Under senare hälften av 1700-talet, då den danske grannen inte ansågs vara fullt så farlig och oberäknelig som tidigare, överröstades på "Hyllietorget" militären av kors råmanden och hästars gnägganden. Sedan urminnes tider var en del av borgarnas verksamhet intimt sammankopplad med verksamhet som vi i dag helt skulle förknippa med böndernas åligganden. Det är därför inte speciellt förvånande att vi under t. ex 1500-talet hör talas om borgares ladugårdar inne i staden. Till staden hörde ju förutom själva stadsbebyggelsen även ett mycket stort omland av åkrar och ängsmarker; från Segeå i öster till Limhamnsfältet i väster och från Söderport i norr till nuvarande Borgmästaregården i söder. Stadens borgare ägde en mängd kreatur, vilka var uppdelade i tre hjordar, vaktade av var sin herde. För att kunna hålla kontroll på att betesmarkerna användes på rätt sätt var dessutom några borgare utvalda som "tjureherrar". Att boskapsinnehavet varit stort framgår av sporadiskt förekommande källor. Inte mindre än 117 borgare var t. ex år 1718 ägare till boskapshjorden å stadens östra fälad. Året 1726 utgjordes stadens södra boskapshjord av 55 hästar, 176 kor och 96 får. Under den varma årstiden kunde boskapen hållas ute på bete dygnet runt, men under stora delar av året drevs hjordarna under dagen ut och in genom stadens landportar. Tanken svindlar! Där i dag Malmö lokaltrafiks bussar bromsar in innan de från Engelbrektsgatan kör ut på Gustav Adolfs torg, trängdes för inte så länge sedan boskap i mängd varje morgon och kväll. Vid middagstid varje dag drog ett mindre lämmeltåg av mjölkepigor fram genom samma område för att ute på betesmarkerna taga till vara den feta mjölken. Det var faktiskt först en bit in på 1800-talet som "Hyllietorget" med angränsande gator upphörde att vara

"Hyllietorgets" norra sida vid sekelskiftet. Vid uppförande av hotell Temperance byggnad, rev man hörnhuset på bilden, samtidigt som Engelbrektsgatan breddades varvid torgkaraktären försvann.

samlingsplats för den södra boskapshjorden.

En annan form av spektakel bjöds stadens innevånare på invid "Hyllietorget" mellan åren 1801 och 1809. Under slutet av 1700-talet förbjöds teaterföreställningar i Knutsgillets stora sal i rådhusets bottenvåning. Den dåvarande rådmannen C. M. Nordlindh lät då inrätta en teaterlokal i sitt eget stora hus, nuvarande Berghska gården invid Kyrko- och Kansligatorna. Då emellertid Malmö diskontoverk, en bankrörelse, startade år 1803, inreddes teaterlokalen till ämbetsrum och kassavalv, varför teatern överflyttats "uti ett tarfligt hus, hvars långsida låg utmed Grynbodgatan med gafvel åt Engelbrektsgatan". Teaterföreställningarna ställde snart till trafikkaos på gatorna invid "Hyllietorget". År 1802 ansåg sig därför magistraten föranlåten att reglera färdriktningarna för ekipage till och från teatern: "Wid afhämtningen åter böra the kjörande framkomma från Ostende farare gatan, och blifwa i den ordning de ankomma, hållande uti en rad bakom stora ingångsporten å Comedie huset in till dess de påropas". Dagens enkelriktning av citys gator har

tydligen god malmöitisk tradition bakom sig!

I början av 1800-talet skakades Europa av Napoleons krigsföretag. Sverige höll sig till en början neutralt men genom Danmarks krigsförklaring år 1807 tvingades landet in i kriget. Krigskonsten hade emellertid utvecklats raskt under det knappa sekel som Skåne varit skonat från krigselände. Nu avgjordes slagen på öppna fält, inte bakom höga stadsvallars skydd. Detta är förklaringen på att man i Malmö på kungligt beslut mitt under Europas brand började rasera de enorma stadsbefästningarna runt staden. Arbetet synes ha påbörjats bl. a vid Söderport. En fast väg från Södergatan mot nuvarande Södra Förstadsgatan började anläggas, men arbetet fick snart avbrytas. Ett stort antal borgare, bosatta invid Engelbrektsgatan, protesterade nämligen högljutt över att de skulle förlora sitt fördelaktiga handelsläge. Borgarna invid Södergatan ansåg däremot, av fullt förståeliga skäl, att förslaget var utmärkt. Med stor vishet löste de styrande denna svåra fråga genom utläggandet av ett nytt torg, löpande från Söderport i väster till Södergatan i öster. Utfarten förlades så mitt på torgets södra sida, varvid det var lika lätt att från denna punkt vid Södertull nå både Engelbrektsgatan som Södergatan.

Vintern 1806-1807 uppvaktade trettio skånska adelsmän Gustaf Adolf med en önskan om att på det nya torget få uppföra en staty över majestätet. Kungen avböjde framställan; i hans tycke skulle en staty av Magnus Stenbock vara bättre. Något "Stenbockens torg" blev det nu ändå inte. Istället envisades malmöborgarna med att ge kungen sin hyllning, varför de till slut fick kungligt löfte om att torget för all framtid skulle få bära hans namn.

Den lantliga prägeln på det utlagda torget och dess omgivning kvarstod till långt in på 1800-talet. Så bestämdes det t. ex 1812 av stadens styrande, att den södra boskapshjordens samlingsplats för framtiden skulle vara mitt ute på torget. Så sent som år 1842 skriver en resenär att övernattningshotellet "ligger vid en stor, fri plats kallad Gustaf Adolfs torg, som är så vidsträckt att det innesluter en liten äng, hvarpå stadens får beta".

Under några år av 1800-talet blev gården g:a nr 714 invid Per Weijersga-

C.C. Dahlberg: "Malmö, utsigten tagen från vestra sidan", 1830-tal. Detalj av en nära en meter lång teckning. Partiet nedan visar Gustav Adolfs torg.

Vy över Malmö mot Gustav Adolfs torg från S:t Petri kyrka år 1866. Den höga skorstenen stod på tomten direkt öster om utgrävningsområdet.

tan, d v s samma tomt på vilken i dag en del av det nybyggda Trygg-Hansahuset reser sig, bostad för handelsmannen Henrik Falkman. Henrik Falkman hade efterträtt Frans Suell i styrelsen för det s. k. diskontverk som fanns i Malmö åren 1803-1817. Den stora krasch, med vilken Malmödiskonten upphörde, gav eko i stora delar av landet och ända upp i regering och riksdag. De tre direktörerna Nordlindh, Björkman och Falkman häktades och erhöll alla hårda domar. Karl Johan och Högsta domstolen dömde de tre till att stå i halsjärn på Malmö Stortorg i två timmar för att skämmas, varefter de skulle transporteras till Varbergs fästning för straffarbete. Det borgerliga Malmö led emellertid med de sina och sökte utverka nåd. För Falkmans räkning hade dessutom inkommit en nådeansökan från Lund, undertecknad av bl. a Esaias Tegner. Straffen ändrades till förvar på Malmö citadell. År 1822 återfick Falkman friheten, reste från staden men återkom året 1834. Fem år senare avled i nervfeber den forna direktören i sitt hem invid Gustav Adolfs torg.

Under början av 1880-talet påbörjades på allvar bostadsbyggandet utmed Gustav Adolfs torgs norra sida. På inte

mindre än fyra av de sex tomterna ut mot torget uppfördes nu byggnader som i sin arkitektur var så typiska exponenter för den påkostade fasadornamentik som då var på modet. Den långa fasadlinjen var dock ännu ej helt sluten. I mitten skulle under ännu en tid den höga muren in mot det här belägna oljeslageriet få existera. På de äldre torgfotografierna möter vi den ljusa muren, bakom vilken en vackert formad skorsten skjuter upp. En nästan identisk skorsten uppfördes år 1868 intill S:t Petri kyrkas Krämarekapell. Då kyrkans skorsten hade levererats av Kockums Mekaniska Verkstad i Malmö, dristar vi oss till att tro att även skorstenen vid Gustav Adolfs torg har tillverkats av detta företag.

Under flera seklers tillbakablick har vi nu följt området kring norra delen av våra dagars Gustav Adolfs torg. Låt oss få avsluta denna berättelse med ett citat av Hans Dhejne från år 1934 där han beskriver några av sina barndomskänslor:

"Från min barndom vid sekelskiftet minnes jag Gustav Adolfs torg, när det var marknad den första onsdagen i varje månad. Det var liv och rörelse. I stället för de bilar, som nu parkera utanför Gamla kyrkogården, höllo där böndernas vagnar och kärror och hästarna stodo i långa rader och tuggade i sina hackelsepåsar. Det var ett idylliskt och troskyldigt sceneri kring Rundningen på torgets södra sida med alla de många brokiga stånden, där icke minst de enkelt och rustikt formade leksakerna funno nåd hos ett barnsligt öga. Ibland kom hästspårvagnen och svängde gnisslande i kurvan ned till Tullgatan. Klockan pinglade fridfullt; trafiken var inte över sig stor och det gick lätt för bönder och formän att komma tvärs över gatan till ölhallen, belägen i den fastighet, som 1903 revs och lämnade plats för Valhallas på visst sätt ståtliga men ur arkitektonisk synpunkt föga lyckade byggnad."

Sven Rosborn